

ШТРИХИ

Олександр БОРОНЬ

ШЕВЧЕНКОВА СЕПІЯ «КИРГИЗЯ» НА ТЛІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Авторська назва за сепією «Киргизя»¹ усталилася порівняно недавно, остаточно — із виходом 10-го тому нового Повного зібрання творів Шевченка, де вміщено репродукцію й відповідний коментар [5: 10, № 91]. У попередньому академічному десяти томному виданні твір репродукований під описовою і трохи незграбною назвою «Т. Г. Шевченко і казахський хлопчик, що грається з кішкою» [4, № 56], прийнятою згодом у науковій літературі. Про необхідність повернення авторської назви писав В. Яцюк [6; 7, 202—203], звертаючи увагу на те, що Шевченко двічі називав цю сепію «Киргизя»: у листі до Бр. Залеського від 10 серпня 1857 р.: «Я спешу теперь в Петербург для того единственно, чтобы поцеловать руки моей святой заступницы графини Настасии Ивановны Толстой. Послал ли ты ей моего “Киргизенка”?» [5: 6, 136] — та в листі від 18—19 жовтня 1857 р. до М. Лазаревського: «Не знаю, чи получила вона [А. Толстая. — О. Б.] мое “Киргизя” от Сигизмонта?» [3. Сераковський. — О. Б.] [5: 6, 139]. Друге слововживання в україномовному листі має правити для дослідників за однозначну авторську вказівку. Щоправда, В. Овсійчук вживає назву «Киргизеня» [2, 306—307].

Попри чималі зусилля наукових колективів «Шевченківської енциклопедії» і Повного зібрання творів у 12 томах (образотворча спадщина), усе ж не вдалося досягти повної узгодженості в назвах тих самих Шевчен-

¹ Ілюстрації до статті див. на третій сторінці обкладинки журналу.

кових графічних робіт в обох виданнях, які готувалися до друку майже одночасно. У «Шевченківській енциклопедії», взоруючись на десяти томник, сепію описали під модифікованою назвою «Хлопчик з кішкою» [1, 612], зумовленою системною відмовою від Шевченкового імені й етнонімів у називанні мистецьких творів. Обидві неавторські назви, крім того, ще й не зовсім відповідають нормам української мови, адже родовим поняттям у нас є кіт, а не кішка, на відміну від російської. Тому й кількість фразеологізмів із заголовною лексемою «кіт» суттєво перевищує число стійких словосполучень із «кішкою» [3, 378]. Оскільки на малюнку немає кошенят, то в назві мав фігурувати саме кіт.

У дванадцятитомнику сепія датується: весна — літо 1856 — не пізніше квітня 1857 р. [5: 10, 464]. Нижня хронологічна межа створення малюнка, як указано в коментарі, визначається тим, що 15 квітня Шевченко дістав першого листа від Анастасії Толстої, про який згадує у відповіді до неї від 22 квітня [5: 6, 101]. У цій самій кореспонденції він просить надіслати йому пензель і плитку сепії [5: 6, 103]. Водночас сепію виконано не пізніше квітня 1857 р., бо в листі до Бр. Залеського 8 травня того року художник писав про неї як про вже надіслану раніше [5: 6, 128]. У десяти томнику в датуванні взято до уваги особливості «пейзажу на другому плані», тому нижня межа — літо 1856 р. [4, 35]. У статті Н. Покормяко в «Шевченківській енциклопедії» про рослинність сказано конкретніше: буйне листя на деревах саду, квітучий соняшник на комендантському городі [1, 612]. На задньому плані на тлі дерева справді зображено соняшник, але не просто квітучий, а з низько похиленою головою, повною насіння. Як відомо, в Україні соняшник цвіте від середини липня до кінця серпня. Навіть урахувуючи інші кліматичні умови на Мангишлаку, можна впевнено стверджувати, що навесні соняшник не міг там дозріти. Якщо сонях на малюнку не художня умовність (з огляду на реалістичну точність сепії це мало ймовірно), то весну 1856 р. як можливий час появи твору варто відкинути.

Представники західноєвропейського живопису не раз змальовували котів на своїх полотнах — переважно в жанрі натюрморту. Фламандський художник Франс Снейдерс (1579—1657) написав такі картини, як «Лисиця і кішка», «Натюрморт із котами, які б'ються», «Натюрморт із крабом і куркою» (кіт намагається потягнути тушку курки), «Котяча бійка» тощо. Німецькомовний нідерландський художник Абрахам Міньйон (1640—1679) створив «Натюрморт із квітами, котом і мишоловкою». Яскравий представник фламандської школи Давід Тенірс Молодший (1610—1690) залишив алегоричне полотно «Котячий концерт» (1635). Французький живописець Александр-Франсуа Депорт (1661—1743) прагнув зобразити котів у динаміці: «Кіт хапає дичину», «Кіт із собакою б'ються на кухні». Його співвітчизник художник-де-

коратор Жан-Батіст Удрі (1686—1755) віддавав перевагу спокійнішим сценам: «Кішка і кошеня», «Два коти». До жанру натюрморту звертався і німецько-російський художник-аніمالіст Йоганн Фрідріх Гроот (Іван Федорович) (1717—1801), створивши картину «Кіт і мертвий заєць» (1777).

Шевченкова сепія типологічно наближається до жанрових сцен, учасниками яких виступають діти і коти. Одним із перших таких творів є олійне полотно художника з Болоньї Аннібале Караччі (1560—1609) «Діти дражнять kota» (1587—1588), яке зберігається у Метрополітен-музеї в Нью-Йорку. Хлопчик тримає рака, що клешнею скубе котяче вухо, інший рак пересувається по столу. Дівчинка лівою рукою спирається на плече, можливо, свого брата, права — лежить на столі перед котом. Здається, роздратована тваринка от-от подряпає руку. Аналогічну дитячу забавку передав нідерландський живописець періоду золотого віку Голландії Еглон Гендрік ван дер Нер (1635—1703) на картині «Діти із пташкою і котом» (дерево, олія, 1680-ті; зберігається в Ермітажі, Санкт-Петербург). Нідерландська художниця Юдит Янс Лейстер (1609—1660) змалювала сценки «Діти з котом» (1629), «Хлопчик із котом» (1630), «Хлопчик і дівчинка з котом і вугрем» (1635). Ян Мейнс Молінер (1610—1668) виконав картину на аналогічний сюжет «Діти з котом». Схожий сюжет опрацював Абрахам Блумарт (1564—1651), зобразивши на полотні «Два хлопчачки з котом» роздрознену тваринку в руках хлопця. Корніліуса Бісшопа (1634—1674) надихнула сценка «Дитина годує kota». Узагалі коти у голландському живописі XVI—XVII ст. часто слугують помітним персонажем чи невіддільним елементом багатьох полотен. Ці та інші картини присвячені веселому дитинству, змалюваному із замилюванням і любов'ю, діти на них — усміхнені та безтурботні.

Шевченкові передував швейцарський пейзажист і аніمالіст Жак-Лоран Агас (1767—1849) із картиною «Важке слово» (між 1810—1821), на якій сонний кіт — важлива деталь. На сепії українського митця схоплено момент гри з котом напіводягнутої казахської дитини, звиклої до невигод місцевого клімату. Тут немає солодкової ідеалізації, як на полотні німецького художника Фрідріха Едуарда Меєрґейма (1808—1879) «Родинне щастя» (1872): Шевченко, здається, навмисно ретельно виписав трохи випнутий від постійного недоїдання живіт худорлявого хлопчика в завеликому для його віку капелюсі-тимаку. Поет зажурено спостерігає за сценкою, яка за всіма законами мистецтва мала би бути ідилічною, однак безрадісні реалії нагадують про себе глядачеві: убогий інтер'єр землянки, блазенькі штанці хлопця, шинель на плечах художника, який перебуває в солдатській неволі.

Сепією «Киргизя» Шевченко своєрідно продовжив європейську традицію жанрових творів із дітьми і котами як головними персонажами, модифікувавши відомий сюжет відповідно до обставин свого заслання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Покормяко Н.* Хлопчик з кішкою // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. Київ: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2015. Т. 6: Т—Я. С. 611—612.
2. *Овсійчук В.* Мистецька спадщина Тараса Шевченка у контексті європейської художньої культури. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 414 с.
3. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. 2-ге вид. Київ: Наукова думка, 1999. Кн. 1. 528 с.
4. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: В 10 т. Київ: Вид-во АН УРСР, 1964. Т. 9: Живопис, графіка, 1851—1857. VIII с., 129 арк. репрод., 110 с.
5. *Шевченко Т.* Повне збір. тв.: У 12 т. Київ: Наукова думка, 2001—2014.
6. *Яцюк В.* Слово і пензель. Про авторські і неавторські назви Шевченкових малюнків // Літературна Україна. 1983. 3 березня.
7. *Яцюк В.* Ще раз про авторські й неавторські назви Шевченкових малюнків // *Яцюк В.* Живопис — моя професія: Шевченкознавчі етюди. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 200—207.

Отримано 30 вересня 2019 р.

м. Київ

Щоденник Володимира Винниченка (1932—1936). Том 5.

Київ—Едмонтон—Нью-Йорк: Смолоскип, 2020. — 696 с.

П'ятий том щоденникових записів видатного українського політичного діяча, прозаїка, драматурга й художника Володимира Винниченка охоплює період еміграції 1932—1936 рр. Це продовження чотирьох попередніх книг: перші дві виходили друком в Едмонтоні—Нью-Йорку в 1980 і 1983 роках й містили записи 1911—1920 і 1921—1925 рр., а третя й четверта — вже у київському видавництві «Смолоскип» 2010-го та 2012 року, й були присвячені 1926—1928 та 1929—1931 рр.

Систематичні авторські нотатки досконало відтворюють не лише культурно-мистецьку й громадсько-політичну атмосферу, у якій жив і творив В. Винниченко, а являють зацікавленому читачу його унікальний внутрішній світ. Щоденники сповнені великою кількістю побутових дрібниць, інтимних переживань, психологічних роздумів і політичних візій оригінального майстра слова.

Наші
презентації